

Тіні людей

КУПИТИ

Капітану поліції Віндгему і сержанту Банерджі нудьгувати ніколи - така вже в них робота. А ще мають спільний талант уплутуватися в різні історії: то на капітана наставить пістолета кращий друг, то сержанту загрожує страта. Як не дивно, це не заважає справі. Мабуть, саме тому ці двоє, розслідуючи вбивство, спроможні врятувати від громадянської війни цілу країну. Добротний, динамічний детектив з легким присмаком іронії - як завжди у визнаного майстра жанру Абіра Мухерджі.

Яскрава та атмосферна серія.
The Guardian

Абір Мухерджі

ТІНІ ЛЮДЕЙ

ФАБУЛА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Абір Мухерджі

ТІНІ ЛЮДЕЙ

Роман

Видавничий дім «Фабула»
2025

First published as THE SHADOWS OF MEN in 2021 by Harvill Secker, imprint of Vintage. Vintage is part of the Penguin Random House group of companies.

Уперше опубліковано під назвою THE SHADOWS OF MEN 2021 року Harvill Secker, підрозділом Vintage. Vintage є частиною групи компаній Penguin Random House.

Право Абіра Мухерджі бути визнаним Автором Твору застережено відповідно до Закону про захист авторських і патентних прав, а також прав у галузі конструкторських винаходів від 1988 року.

Copyright © Abir Mukherjee 2021

© С. Орлова, пер. з англ., 2024

© ВД «Фабула», 2025

ISBN 978-617-522-352-9 (epub)

All rights reserved. Усі права збережено.

Жодної частини цієї книжки не може бути відтворено або передано в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

Жодна частина цієї книги не може бути використана або відтворена в будь-який спосіб з метою навчання технологій або систем штучного інтелекту. Це видання захищене від текстового та дата-майнінгу (стаття 4(3) Директиви (ЄС) 2019/790).

Ця книжка є художнім вимислом. Будь-які посилання на історичні події, реальних людей і реальні місця — ненавмисні. Інші персонажі і події є вигадкою автора, і будь-які збіги з реальними подіями, місцями або людьми, живими чи мертвими, є суто випадковими.

Електронна версія створена за виданням:

Мухерджі Абір

М92 Тіні людей. Роман / пер. з англ. С. Орлова.— Харків : - ВД «Фабула», 2025.— 352 с.

ISBN 978-617-522-342-0

Капітану поліції Віндгему і сержанту Банерджі нудьгувати ніколи — така вже в них робота. А ще мають спільний таланти уплутуватися в різні історії: то на капітана наставить пістолета кращий друг, то сержанту загрожує страта. Як не дивно, це не заважає справі. Мабуть, саме тому ці двоє, розслідуючи вбивство, спроможні врятувати від громадянської війни цілу країну.

Добротний, динамічний детектив з легким присмаком іронії — як завжди у визнаного майстра жанру Абіра Мухерджі.

УДК 82-311.6

Шановний читачу!

Спасибі, що придбали цю книгу.

Нагадуємо, що вона є об'єктом Закону України «Про авторське і суміжні право», порушення якого карається за статтею 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав» штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Повторне порушення карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- і відеокaset, дискет, інших носіїв інформації, обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Кримінальне переслідування також відбувається згідно з відповідними законами країн, де зафіксовано незаконне відтворення (поширення) творів.

Щиро сподіваємося, що Ви з повагою поставитеся до інтелектуальної праці інших і ще раз Вам вдячні!

Інші романи Абіра Мухерджі:

Людина, що підводиться

Необхідне зло

Дим і попіл

Смерть на Сході^{[1](#)}.

*Для Флори,
найкращої з роду Мухерджі*

Навіть якщо вся Індія, згуртувавшись, стверджуватиме, що
індуїстсько-мусульманська єдність неможлива, я заявлятиму, що вона
абсолютно можлива.

Магатма Ганді

Сурендранат Банерджі

Людей, на мою думку, визначає тінь, яку вони відкидають.

Більшість, хай би якими потужними та численними були їхні зусилля, лишає непримітний слід. Як і в мурашок, що ґарують під полуденним сонцем, тіні їхні нікчемні й ефемерні. Інші, як лісовий полог, утворюють набагато більший затінок, їхня півтінь затьмарює все і впливає на всіх, хто в ній опиняється. Але є й такі — і цих смертоносних зовсім мало,— хто проминає невидимкою, лишаючи по собі зміненням геть усе. Й у світі, помережаному тінями людей, саме ті, хто не мають тіні, є найбільш небезпечними.

Мушу сказати, що це не Сємова історія. Вона моя.

Якщо чесно, я б волів, щоб її розповів він, але він не зможе, принаймні не переповість усього, бо його там не було. Звісно, навряд чи щось завадить йому поділитися з вами чи будь-ким, хто поцікавиться, своїми враженнями, за які я б не дав і дві анни{2}, але такий уже Сем, і саме тому ви мусите почути мою частину оповідки, щоб зрозуміти, що ж насправді відбулося і чому я зробив те, що зробив.

Цей тягар я беру неохоче. Сем, природно, наполягає, щоб я хапав «уже того пресловутого бика й просто писав усе як є, Сурене». Але йому завжди більше до вподоби ломитися туди, куди й ангели бояться ступити,— як правило, заплющивши очі та сторчголов.

Утім, хоч би яким стрімким буде для мене такий перебіг подій, мало що може стати мені на заваді. Позаяк наразі я не маю жодних термінових справ і хоч уже не перебуваю в камері в'язниці, пересування моє обмежене кількома ярдами цієї каюти та страхом, що мене впізнають.

Уже кілька днів я намагаюсь змиритися з наслідками свого вчинку. Сем дотримується думки, що я зробив те, що необхідно було зробити, і дійсно, сама думка про мою провину бентежить його. Та і як інакше? Він, може, і є близьким мені по духу англійцем, однак є лише англійцем і ніколи не зможе зрозуміти, що таке *іzzat*{3} і ту ганьбу, яку я накликав на свою родину. Життя його, як і життя його земляків в Індії, розгортається спокійно й без перешкод, таких речей він не розуміє, і вони його не турбують, як не чіпає слона гавкання парійпсів, на погляди індусів англієць не звертає уваги. Навіть наймізерніші з них ступають так, наче народилися володарювати,— але не своєю країною, а нашою.

Та я відтягую час, хоча мусив би розповісти вам історію свого падіння. Перше, що варто зазначити: я не є безвинним. Але я і не винний в усьому, у чому мене звинувачують. Озираючись назад, я мушу визнати, що шкодую про деякі речі.

Хоча, за тих самих обставин, не думаю, що вчинив би по-іншому. Іноді людина має розплющити очі й усвідомити правду про себе та господарів, яким служить. І буває, мусить принести себе в жертву заради більшого блага.

Усе почалося з виклику. Тонесенького жовтого папірця, яким помахав перед моїм носом Шамбу, червонопикий пеон з верхнього поверху — лакей, який вважав себе вищим за інших лакеїв у будівлі, бо був хлопчиком на побігеньках у бурра-сагиба{4}, що жив нагорі. Якщо абсолютна влада розбещує абсолютно, то Шамбу являв собою доказ, що навіть незначна доза може спричинити корозію.

Я мусив тієї ж миті, як побачив його криву, брунатну від бетелю{5} посмішку, усвідомити, що, як ті грозові хмари на південному обрії, богині долі ополчилися проти мене. Він дошкандибав до мого столу, вручив мені записку й одним кривим пальцем та обома почервонілими очима вказав на стелю.

— Борра-сагиб прислав.

Я швидко розгорнув аркуш і затамував подих: нехайно явитися на верхній поверх. Лорд Тагґарт, комісар поліції, вимагає моєї присутності. Мене не вперше викликали в кабінет його світлості. За п'ять років я відвідував це внутрішнє святилище з дюжину разів, а то й більше, але завжди на прохання Сема чи іншого британського офіцера, завше із сумлінно підкресленим виглядом підлеглого, готового розвіяти їхнє невігластво щодо місцевих справ або побути громовідводом, якщо знадобиться відвести критику.

Однак цього разу послання було адресовано мені й лише мені. Я обережно вклав записку між сторінок мого нотатника і зробив вдих. Комісар бажає бачити *мене*. Невже він хоче, щоб я очолив справу? Досі жоден індійський детектив не проводив розслідування, принаймні в Калькутті. Така честь повернула б мені нехай жалюгідну, але повагу батька.

Я відпустив пеона і, зупинившись у вбиральні перед дзеркалом, щоб розправити однострій та провести гребінцем по звично неслухняному волоссю, піднявся нагору; серце так і калатало в грудях. За кілька хвилин мене вже проводив крізь двері кабінету секретар лорда Тагґарта.

Його світлість підвів голову, окинув мене поглядом, ніби для того, щоб переконатись, що я саме той індус, і повернувся до перегляду паперів на столі.

— Сержант Банерджі, сер.

Я виконав наказ, він іще пів хвилини роздивлявся свої документи, я ж мусив задовольнятися милуванням яскравими стрічками на його бездоганно білій туніці. Сем, який працював з лордом Тагґартом під час війни, кілька разів, коли алкоголь розв'язував язик, частував мене оповідками про справи, які він виконував для комісара. Раз чи двічі, перебуваючи в особливо красномовному гуморі, він навіть спромігся сказати щось приємне про цього чоловіка, але, як я уже зазначив, то було лише раз чи двічі.

Нарешті лорд Тагґарт підвів очі. Пригадую, як падало світло крізь скляні двері й відбивалося від дисків його окулярів, так що на мить очі лишилися прихованими, і він, блідошкірий, у вибіленій туніці, здавався майже приви́дом. Він заговорив, і я тоді не зрозумів, що життя моє буде зруйновано, і слова його стануть першою кісткою доміно в ланцюгу подій, унаслідок яких мене звинуватять у безлічі злочинів, а їх перелік буде завдовжки з хвіст пітона.

— Скажіть-но, сержанте, що вам відомо про Фарида Гюльмогамеда?..

Сем Віндгем

У перше я дізнався про це, коли в мої двері постукав констебль з електричним ліхтариком в одній руці та конвертом із запискою в іншій. Уже минула північ, але хлопчина мене не розбудив, бо я щойно повернувся додому. Вечір був довгим, спекотним та повним розчарувань, і більшу його частину я провів в убогому та смердючому закуті Північної Калькутти, де повітря було важким від міазмів каналізації, і родини, якщо їм пощастило мати кімнату, мешкали по шість чи сім осіб, спали на ротангових циновках та перебивалися з рису на горох.

Я ходив туди зустрітись із чоловіком на ім'я Уддам Сінгх — Уддам Лев, і таке ім'я вражало, доки ви не усвідомлювали, що кожен десятий у цій країні мав прізвище Сінгх. Уддам, родом із брудної бідної провінції Біхар, приїхав без копійчини в кишені до Калькутти і, завдяки тому, що не цурався важкої роботи й залюбки перерізував горлянки, піднявся до ватажка злочинної банди, що контролювала майже половину міста, отримуючи свою долю від торгівлі наркотиками, проституції та ще кількох видів незаконної діяльності.

Зустрілися ми на провулку з влучною назвою Гола-катта Ґаллі, тобто Переріж-горлянку,— смердючому завулку з дешевими нічліжками та халупами, де бігали зграї безтурботних псів, а на смітниках паслися корови.

Ми мусили обговорити долю другого сина Сінгха, Віная. Його старшенького, Абгая, вбили тижні за два до цього, і нас із Суреном викликали до південної частини міста, де ми і знайшли тіло в провулку біля доків Кіддерпору з гострим шестидюймовим лезом, устромленим у стравохід.

То було останнє із серії доволі неприємних убивств: усі жертви, якщо подивитись під іншим кутом, були колишніми учасниками доволі брудної суперечки. Вона виникла між двома місцевими бандами, що змагалися за територію та контроль над деякими справами, не дуже корисними для міста.

Зазвичай ми лишали їм самим розбиратися між собою, хоча підрозділ віцекороля, звісно, спостерігав за подіями. Нікому не хотілося, щоби британська чи, боронь Боже, іноземна преса почала пхати в такі справи свого носа, але, зважаючи на наші обмежені ресурси, ми вельми раділи, що головорізи просто винищують один одного. Цього разу проблема полягала в тому, що банди, про які йдеться, були не лише з різних районів, а й мали різне віросповідання, і, як підказував досвід, там, де замішана релігія, смерть кількох бандюків може перерости в масштабну різню індуїстів та мусульман.

Убивство сина Сінгха натякало на ескалацію конфлікту. Банди мають домовленість, джентльменську угоду, якщо бажаєте, що родини ватажків з обох боків є недоторканими. Смерть Абгая могла бути жахливою помилкою, але інтуїція підказувала мені, що це не так. Він не мав жодної причини пхатися до Південної Калькутти, позаяк його батько контролює території на півночі. Усе це нагадувало мені радше інсценування, і його батько, схоже, вважав так само. І тепер він замислив помсту.

Тут на сцені і з'явилися ми із Суреном або принаймні я, бо Сурен чомусь не прийшов. Зазвичай я б почав розслідування сам, а із сержантом поговорив би пізніше, але не за таких обставин: його присутність була життєво важливою, зважаючи на те, що саме його осяяла геніальна ідея заарештувати Віная Сінгха.

Власне, весь цей план був Суреновою ідеєю. Він придумав його, аби заспокоїти лорда Таггарта, якого дуже гнітила війна, що спалахнула в його місті.

— Що в біса криється за цим насильством? — рявкнув він з-поза безмежної рівнини свого столу, і ми із Суреном, ясна річ, і гадки не мали. Може, то дійсно була просто містечкова війна: може, нерви

зрадили в очікуванні муніципальних виборів; а може, як і всі 1923 року, банди трохи сказилися. Хай би якою була причина, Таггарт бажав, щоб усе припинилося, і що раніше, то краще.

Не минуло й тижня, як ми вже милувалися трупом чергового головоріза, цього разу мусульманина, якому бракувало одного вуха, ще й горлянка була рівнісінько перерізана, і тут Сурена осяяло.

— Гадаю, нам варто заарештувати того бовдура, Віная Сінгха.

Я не одразу зметиковав, про якого бовдура мова.

— Ти знаєш, молодшого хлопця Уддама Сінгха.

Синочок вельми нагадував батька, як кулеподібною головою, так і схильністю вирізати посмішку на обличчях людей. От чого йому бракувало, так це батькового вродженого інстинкту виживання — дехто називає це везінням,— який особисто я вважаю формою первісного інтелекту.

— Гадаєш, він причетний?

— Не в тому річ,— відповів Сурен.— Важливо те, що нічого не вказує на його непричетність.

Цікаво, куди подівся той дурень-ідеаліст, якого я взяв під своє крильце майже п'ять років тому?

— Хочеш пришити це йому? Може, перевести тебе до підрозділу віцекороля? Або, либонь, до Скотленд-Ярду?

Він похитав головою.

— Я не кажу, що ми висунемо йому звинувачення, ми просто *пригрозимо*. Тобто радше то буде погроза його батькові, що ми кинемо сина за ґрати.

Здається, я починаю розуміти, до чого він веде.

— Ти хочеш заарештувати Віная Сінгха, а тоді сказати його старому, що ми відправимо його виплодка на Андаманські острови, якщо Сінгх-старший не покладе край війні з мусульманами?

Він усміхнувся:

— Чому б і ні?

Чому б і ні? Я міг би заперечити, що неетично заарештовувати невинну людину, щоб чинити тиск на її родину. Міг би завважити, що жоден чесний суд не висуне звинувачень без доказів. Міг би пояснити, що варто відмовитись від принципів на цьому шляху лише один раз, і в майбутньому опиратися буде важче. Звісно, нічого такого я не сказав, бо не було сенсу. Правда полягає в тому, що система правосуддя, яку ми запровадили в цій країні, не дуже переймається етикою, чи то невинністю людини, якщо та має брунатну шкіру, а її обвинувачі — білу, що ж до запродажу безсмертної душі Сурена, тут я навряд чи спромігся б його відмовити, враховуючи, що свою продав чи принаймні загубив, уже давно.

— Дійсно, чому б і ні,— відгукнувся я.

Саме так ми і вчинили. Невдовзі Сурен уже заарештував того покидька, витягнув з ліжка, де він був із жінкою, просто на вулицю, і скавучання та галасу було стільки, що старигань певно дізнався про все, не встиг юний Вінай штани натягнути. І ми чекали добру добу, лишивши Віная пітніти в камері, доки його батько кипів та гадав, що ми зробимо з його хлопцем.

Нарешті ми вийшли з ним на зв'язок, надіславши повідомлення через одного з вуличних хлопців, які за його наказами розносили наркотики, і призначили зустріч у Гола-катта Галлі. Ми із Суреном пояснили б Сінгху-старшому, що найкращий спосіб покінчити із цією неприємною ситуацією — поставити крапку в його маленькій війні з мусульманами, і тоді ми б мали причину випустити його сина з буцегарні з неушкодженим обличчям та цілими зубами.

І все йшло гладенько, доки Сурен не проігнорував зустріч.

— Де в дідька той поганець Банерджі?

Уддам Сінгх — обличчя рябе, як ананас, і всіяне намистинками поту — поколупався в зубах дерев'яною скіпкою. Він не з тих, хто терпітиме затримки, нехай і з боку імперської поліції, хоча це можна пояснити тим, що він підгодовував не одного поліціанта.

— Скоро буде,— запевнив я, але минуло двадцять хвилин, і слова мої обернулися порожнім звуком.

Сінгх засвідчив своє несхвалення кивком голови, що спонукало двійко головорізів пришпилити мене до стіни, а сам підніс до мого горла клинок.

— Ви зі мною граєте, сагибе Віндгеме? Гадаєте, я не вб'ю білого офіцера?

Я відчув, як сталь пестить мою яремну ямку, і хоча переносив гоління цілком спокійно, послужний список Сінгха навряд чи дозволяв вважати його старанним цирульником.

— Якщо зробите таке, більше сина живим не побачите.

Старий поступився, що було дуже мило з його боку, й відвів лезо на півдуйма. Ось у чому проблема індійців. Їхня слабкість — їхні діти. Усі вони, навіть кримінальні авторитети, тремтять над своїми нащадками, як ота матуся-квоктуха над своїми курчатами. Подейкують, що татусі заходять у своїй любові так далеко, що навіть обіймають своїх виплодків, що з погляду британця викликало принаймні тривогу.

— Дві години,— відрізав Сінгх.— Приведіть його сюди, або матимете клопіт.

Я розправив сорочку, вилаяв про себе Сурена й вирушив на пошуки.

Година пошуків на теренах від Лал-базар до Коссіпуру не дала результатів, і я врешті-решт повернув до нашого лігва, яке ми винаймали на двох на Премчанд-Борал-стріт, сподіваючись, що хлопчина вже повернувся додому або ж хоча б записку лишив. На жаль, ані Сурена, ані записки я не знайшов, тож рука сама потягнулася до пляшки віскі, і я вийшов на балкон, шукаючи якщо не натхнення, то принаймні якоїсь підказки. Не отримавши ні того ні того, я прокляв Сурена, після чого прокляв Уддама Сінгха і насамкінець — містера Ганді. Хоч би як жорстоко це звучало, але, на мою думку, Магатма мусив багато за що відповісти. Бачення Індії як мирної та толерантної країни, яке він продавав і на яке так охоче купилися мільйони, за кілька місяців обернулося на пил, ненависть та масове кровопролиття.

У клубах для джентльменів, на крикетних полях та в інших бастіонах британської моці кричали, що його зрадили нерви. Були й такі, які вважали, що місцеві, зіткнувшись із британською рішучістю, завжди приречені на поразку. Напевне можна було сказати лише одне: за рік загального страйку та жертвовності своїх послідовників Магатма, в клубах священного диму, усе скасував і повернувся до свого ашраму годувати кіз. Він заявив, що це його покарання за смерті двадцятьох із гаком поліціантів від рук натовпу, що вимагав незалежності, у якомусь богом забутому селі десь в Об'єднаних провінціях, але багато кому здалося, що він просто здався. За те, що розпалював пристрасті, які привели до такої жорстокості, Магатма прирік себе на піст, і віцекороль та люди губернатора оплесками привітали таке рішення, почекали кілька тижнів, а тоді хутенько заарештували його, звинувативши в організації заколоту, та запровадили до в'язниці на шість років.

Відтоді без Ганді, який тримав усе разом, рух за незалежність перетворився на болото чвар і взаємних звинувачень. Не допомогло навіть проголошення виборів — не національних, ми ж не такі дурні. Йшлося про вибори до муніципальної ради, і до них лишилося кілька тижнів.

Перспектива проведення виборів розділила партію конгресу й роз'ятрила рани, які індійці охоче завдавали самі собі. Тиск, що вирував під поверхнею — напруга між індусами та мусульманами; між верхніми та нижчими кастами; між землевласниками та селянами,— усе це вирвалося назовні, і ми, звісно, цим швиденько скористалися. Зрештою, дарованому коневі зуби не лічать. Особливо британці.

Преса почала змальовувати Конгрес як партію індуїстів, і мусульмани стали масово виходити з нього. Після чого розпочалися заворушення на релігійному ґрунті в містах і селах по всій країні. Ми і собі дали цьому явищу ім'я *комуналізм*, гарненький ввічливий термін для безладної різанини людей, які поклонялися іншому богу.

Що ж до Калькутти, якщо матимемо тут клопіт, можна поставити останню рупію на те, що мешканці міста першими хапатимуться за зброю і застосовуватимуть її навіть проти сусідів, з якими кілька поколінь поспіль жили пліч-о-пліч. Жорстокість між бандами індусів та мусульман ніби провіщала дещо більше, і якщо ми не поставимо Уддама Сінгха на місце, ситуація може вийти з-під контролю.

Тож стояв я собі на балконі після опівночі й пестив склянку віскі, коли біля дверей зупинився велосипед констебля, і той передав мені записку, яка повідомила, що Сурена заарештували за вбивство.

Сем Віндгем

Окраїна Бадж-Баджа не поступалася мальовничістю окопам на передовій і для поліціянта була такою ж небезпечною. І вже не вперше я відчув вдячність за швидке авто, сумлінного водія та завісу темряви. Волслі мчав повз занедбані млини і спустошені пристані, а я міркував, що там собі думає Сурен, вештаючись у такому місці, і, що важливіше, чому він відчув нагальну потребу дозволити заарештувати себе за вбивство.

Поліційний відділок нагадував редут в облозі: віконниці на загратованих вікнах обгорілі та пощерблені, дерев'яні двері оббиті залізом. Автомобіль зупинився, і я вийшов під акомпанемент хрусту скла в пилу під ногами. Вулиця здавалася безлюдною, якщо не зважати на сивого кабиздоха, що сидів перед відділком та гриз гомілкову кістку якоїсь тварюки, якій вона явно вже не знадобиться. Коли я підійшов ближче, пес загарчав, захищаючи здобич.

Двері були щільно зачинені, що мало сенс. Нащо оббивати залізом цю кляту штукенцію, щоб потім лишати її розчахнутою, до того ж квартал вочевидь був не з тих, де місцеві мають звичку заносити поліціянтам загублені гаманці.

Я постукав у двері ребром кулака й гукнув англійською, уже давно второпавши, що в Індії влучне використання англійської мови часто допомагає прискорити реакцію людей та процеси, які інакше затяглися би надовго.

Хто б сумнівався, що клапан над вічком відкинувся, клацнувши, наче затвор гвинтівки, і на мене, оцінюючи, витріщилося жовтувате око. Я озирнувся на водія Шиву. Не дуже мені хотілося, щоб він чекав на вулиці сам-один, як та підсадна качка, тож я гукнув, щоб він ішов до мене, але водій лише головою похитав. Цього варто було чекати.

Автомобіль він обожнював, як члена власної родини. Лише коли відсунулись засуви і я переступив поріг цієї фортеці-відділку, мені сяйнуло, що його стриманість могла мати інші причини. Якщо станеться найгірше і на нас несподівано накинеться юрба, авто означає як мінімум непоганий шанс утекти. Я ж застрягну у відділку разом із констеблями, і нас підсмажать, як курчат.

Коп, що відчинив двері, спробував відсалютувати, але запал його згаснув на півдорозі до голови, на обличчі в нього було написано щось середнє між настороженістю та втомою від усього світу. Я його розумів. Було вже пізно, і я надто втомився для люб'язностей, тож перейшов одразу до справи.

— Де він?

Констебль кивнув.

— Прошу за мною, сер.

Відділок мене не вразив: одна кімната, де безтурботно підпирали голі стіни ще кілька констеблів; маленький кабінет з відчиненими дверима; та коридор, що вів до камер. Якщо електрика тут і була, то хтось явно перерізав дроти, бо приміщення освітлював лише мерехтливий вогник ліхтаря, у повітрі стояв штин керосину та сечі.

Сурен, у сорочці, брудній від сажі та крові, сидів на ослоні за залізними ґратами цементної камери. Обличчя його прикрашали шрами, які зазвичай ішли в комплекті з процедурою, відомою як *жорсткий арешт*: розбита губа й око, розпухле так, що не видно було. Інше око поглянуло на мене з неприкритим здивуванням.

Я грюкнув ґратами його камери і гримнув на констебля, який грів стілець за фут від дверей.

— Відчиніть ці кляті двері!

Чолов'яга хутенько підхопився, квапливо підійшов і з метушливим дзеньканням витяг зв'язку ключів.

— Якого біса, Сурене? — сказав я.

Сержант підвівся на ноги.

— Це не те, що ти...

Я жестом його обізвав, почекав, доки констебль відімкне двері, тоді наказав йому та його колезі почекати з іншими офіцерами. Коли вони вийшли, я кивнув Суренові, щоб сідав.

— Що з твоїм обличчям?

Він торкнувся рукою багрової щоки.

— Легке непорозуміння з констеблями, які мене заарештовували.

— Пощастило, що легке, — прокоментував я. — Трохи серйозніше, і тебе могли б убити. Що ти накоїв?

Сурен сів, але рішуче стиснув губи й промовчав.

— Кажуть, що ти вбив людину, а тоді підпалив будинок.

Він поглянув на мене цілим оком.

— Я не вбивав.

Сказано це було від щирого серця, але це лише половина виправдання.

— А будівля? Ти ж не намагався перетворити її на смолоскип?

Сурен помовчав.

— Ні... Тобто так, я міг спричинити пожежу, але не... — Замість закінчення фрази пролунало зітхання. — Це дуже важко пояснити.

— Тобі краще підшукати потрібні слова, — зауважив я. — Тебе звинувачують у вбивстві, підпалі та опорі під час арешту. Більш ніж достатньо, щоб на твою шию накинули петлю.

Сурен похитав головою.

— Мене не можуть повісити,— заявив він з упевненістю, яка навряд чи була доречною за таких обставин.

— Ще й як можуть,— заявив я.— Швидко розповідай, щоб я міг усе владнати.

Зі скроні його скотилася бісеринка поту. Він знову потрусив головою.

— Не можу, але мені вкрай необхідно поговорити з лордом Тагґартом. Ти мусиш передати йому повідомлення.

— Навіщо?

— Бо вбитий у тому будинку... то був Прашант Мухерджі.

Мене ніби мул копитом брикнув. Мухерджі — бажаний трофей. Цей пихатий зарозумілий індуїст із вищої касти змусив мене зрозуміти, чому стільки бенгальців з нижчих каст навернулися на іншу віру. Але для певних індусів, переважно з вищої касты, які полюбляють у всьому звинувачувати долю, а в усіх своїх проблемах — іноземних загарбників та мусульманських узурпаторів, Мухерджі був народним героєм. Індуїстський первосвященник тихим голосом та з вельми інтелектуальним виглядом виправдовував у партії Шива Сабха усілякі прояви бандитизму з боку своїх жорстоких одновірців.

— Чорт забирай, Сурене,— вилаявся я.— Стільки убивств у місті, а вас нечиста понесла саме до Прашанта Мухерджі!

— Навряд чи я мав вибір,— відповів він.

— І що мені робити? Я сказав Уддаму Сінгху, що знайду тебе, і ми за пів години зустрінемося поговорити про його сина. Ми буцімто його підтримаємо, але за певну ціну.

— Уддаму Сінгху доведеться зачекати,— була відповідь.— Наразі головне поговорити з лордом Тагґартом. Без нього я вже мрець.

Сурендранат Банерджі

Що мені відомо про Фаріда Гюльмогамеда?

Дуже дивно почути таке запитання від комісара. Я ж бо простий калькуттський поліціант, ще й індуїст на додачу. Гюльмогамед, на відміну від мене, був бомбейським фінансистом та видатним політиком — світоч Союзу мусульман, відомий своїм красномовством та гарно скроєними костюмами. Мої знання про нього кристалізувалися з тих крихт, що я прочитав у газетах, і були забарвлені звичайнісінькою прихованою підозрілістю щодо наших братів-мусульман, яку більшість індуїстів усотують з молоком матері. Першу частину своїх міркувань я Таггарту повідомив, про другу промовчав, він щось буркнув у відповідь.

— Він тут. У Калькутті. Прибув вчора на «Імперському поштовому»[{6}](#). Комерційні справи, вочевидь, але, зважаючи на те, що наближаються вибори, я б хотів переконатися, що це єдине, що його тут цікавить. Ось тут і потрібні ви.

Він зробив паузу, тоді вдихнув, дуже схоже на те, як це роблять вуличні астрологи на Кармак-стріт, коли збираються оголосити важливі новини. Я подумки звернувся до богині Дурги й приготувався до найгіршого.

— Я хочу, щоб ви за ним простежили. Повідомляйте про всі його пересування: з ким зустрічається, коли й де.

Мій перший ентузіазм від того, що мені довірили місію, виявився невтішно короткостроковим, а думки заповонила тисяча запитань. Як я вистежу Гюльмогамеда? Мій досвід у цій хитрій науці незначний. Як саме мені зробити те, чого він від мене очікує? І де Сем? Чому комісар не вирішив за потрібне запросити і його?

Як пояснити лорду Тагґарту, що, хоч ми всі для нього і є на одне обличчя, індуїст, який поткнеться за Гюльмогамедом в мусульманську частину міста, буде там таким же непомітним, як він сам в інституті шляхетних дівчат?

Зрештою я зміг добрати м'якіші слова для запитання та притлумив своє занепокоєння, проте лорд Тагґард майстерно відмовив у відповіді, просто помахавши рукою.

— Я не прошу вас іти за ним до мечеті чи молитися в Мецці. Якщо виникне така ситуація, просто сховайтесь десь іззовні на відстані й почекайте.

Якось незручно було зазначати, що залежно від району, де розташована мечеть, відстань може становити кілька миль. Подумки звертаючись до тієї миті, я розумію, що мусив би таки це сказати. Це врятувало би його від клопоту, а мене — від смертного вироку. Але перебирати минулі події — річ чудова, утім, сенсу в цьому немає. Важать лише доля та воля богів.

Але останнє запитання я таки поставив. Чому я?

Він і оком не змигнув.

— Ви старший офіцер, чи не так?

Британські офіцери ще ніколи не ставилися до мене як до старшого офіцера, та й платня свідчила про протилежне.

— Я не вчився вести спостереження, сер.

Лорд відкинувся на спинку і тряхнув головою.

— Слушне зауваження, сержанте. От тільки жоден місцевий офіцер не вчився вести спостереження; принаймні з тих, що під моїм керівництвом. Здогадуюсь, що військова розвідка має кількох, але я не маю звички просити вояків про послугу.

— Скільки містер Гюльмогамед буде в місті?

— Два дні. Вам знадобиться людина, яка змінюватиме вас уночі, аби впевнитися, що вночі він із будинку не виходить. Дозволяю вам вести справу на власний розсуд.

На цьому питання було закрито. Після детального опису планів Гюльмогамеда щодо місця проживання Тагґарт кивнув головою на двері, відпускаючи мене.

Я піднявся зі стільця, віддав честь, хоч був без капелюха, і пішов до виходу, але Тагґарт окликнув мене, змусивши залякнутися:

— І до речі, Банерджі. Капітана Віндгема не обов'язково про все це інформувати.

Сурендранат Банерджі

До свого столу я повернувся як у тумані, не звертаючи уваги на оклики та зацікавлені погляди з боку колег, і замислився про накази комісара. Щоб стежити за Гюльмогамедом, потрібно його спершу знайти. Може, комісару й було відомо, яким потягом той приїхав, однак він і гадки не мав, де Гюльмогамед планує зупинитись, куди їздитиме або з ким приїхав зустрітись.

«Наводка від колеги з Бомбею»,— сказав він, та інформація застаріла на дванадцять годин. Наразі Гюльмогамед міг перебувати будь-де. Хоча у знайомих містах люди тяжіють до вже звичних місцин. Він важлива фігура в Союзі мусульман, політичній партії Мохамеда, і позаяк вибори мусять відбутися менше ніж за два тижні, дуже ймовірно, що його справи тут мають політичний, а не фінансовий характер. Цілком природно, що кадри калькуттського Союзу знатимуть про його приїзд. Тож мало сенс розпочати з їхнього бюро в Чоурінгі.

Звісно, доведеться перевдягнутися. Я полишив Лал-базар, гукнув рикшу, що грівся на осонні, і попрямував до нашої із Семом квартири на Премчанд-Борал-стріт. Моє несподіване повернення додому о такій незвичній годині стало справжнім шоком для Сандеша, нашого слуги, якого я застав на канапі в блаженних обіймах сну. Я навів страху на цього невинного ледаря, і кілька хвилин по тому він уже бігав квартирою, поринувши у вир домашнього господарства.

«Людину визначає одяг»,— кажуть британці, тож зміни одяг — зміниш і людину; Сандеш приніс мені чашку чаю, і я вибрав, але не курту{7} та дхоті{8} вищої індуїстської касті, а більш егалітарні сорочку та штани, які носили всі касті й віряни, та й деякі британці теж.

Перевдягнувшись і допивши чай, я взяв брудний полотняний наплічник, який Сандеш брав, коли ходив купувати овочі, знову

вийшов на вулицю і знайшов того ж рикшу, що сидів навпочіпки біля свого транспортного засобу, підіткнувши брудні лунгі{9}. так, що виднілися литки, і жував паан{10}.

— Поїдеш? — запитав я.

— Куди?

— Еспланада.

Він ворухнув головою, ніби кивнув, і назвав вартість проїзду.

— Чотири рупії.

Сем би заплатив ці чотири рупії. Я ж чудово знав, що ціну легко можна збити до двох.

На східному боці Чоурінгі було не проштовхнутись: пішохідні доріжки з крамницями вздовж були заповнені службовцями й торговцями, а от протилежний бік, що межує з Майданом, був незатіненим, відданим на поталу сердитого сонця, а тому майже порожнім. Попереду над сліпучо-білими стінами здіймалися міріади мідно-зелених куполів мечеті Тіпу Султан і виблискували, ніби міраж із казок Шахразади.

Бюро Союзу було поряд, у пошарпаній, ладній розвалитися від вітру будівлі, яка завдяки сусідству з великою мечеттю здавалася ще більш обдертою. Над входом косо висів транспарант зі словами «ВСЕІНДІЙСЬКИЙ СОЮЗ МУСУЛЬМАН» — вишиті великі білі літери, а над ними арабська в'язь, що, як я припускаю, означала те саме.

Під тужливий заклик муедзина я зійшов на тротуар, заповнений бородатими мусульманами. Маневруючи між ними, я переступив поріг і опинився у неосвітленому коридорі. Майже негайно шум із вулиці ніби розсіявся, хоча голос муедзина продовжував лунати. Стіни, там, де об них терлися тіла людей, стали жовтуватими, підлога почервоніла від соку горіха бетелю, повітря було важким від пилу сторіч.

У дальньому кінці розташувався стіл, а за ним — виснажений чоловік в окулярах і фесці та з книжкою в руках. Він підвів очі, на вустах його швидко з'явився зародок усмішки. Я вже зібрався поставити йому низку запитань, аж тут згадав, що працюю під прикриттям. В останню мить я змінив тактику, відмовившись від упевненості копа та набувши смиренного вигляду прохача.

— Прошу, дада{11},— почав я і запитав найкращою розмовною мовою, де можна знайти містера Гюльмогамеда.

Усмішка зникла, її змінив вираз холодної підозри.

— А тобі що до нього? — виплюнув він набір звуків, притаманних Східній Бенгалії.

Така відповідь аж ніяк не відлякувала: вона свідчила про те, що йому було відомо про перебування Гюльмогамеда в місті.

— Ти взагалі хто такий? — продовжив він, і в голосі його забриніла погроза.— Навіщо тобі знати про Гюльмогамеда? — Він подався вперед.— Не змушуй мене кликати своїх друзів, щоб вони витрусили з тебе душу.

Я благально підняв долоні, а сам гарячково шукав відповідь.

— Ні, ні, дада, нічого такого,— усміхнувся я, буцімто вибачаючись.— Я слуга Казі Назрула, поета.

Казі Назрул Іслам, мабуть, один із найвідоміших мусульман у Калькутті; принаймні його поема «Бідрохі» — «Бунтар» — вийшла друком минулого року. Такі собі завуальовані нападки на британців; надто завуальовані, як виявилось, щоб привернути увагу цензорів, які похопилися, коли вже було пізно, і місто, всю Бенгалію, індуїстів і мусульман поглинула пожежа.

Обличчя його освітілося, як поверхня Гангу після зливи.

— Назрул,— благоговійно прошепотів він.

— Мій господар,— сказав я бенгальською,— дізнався про приїзд містера Гюльмогамеда до міста. Йому дуже хотілося б із ним побачитись.— Я дістав із кишені записку, якою Таггарт викликав мене до свого кабінету, й помахав перед ним.— Бачите? Ось запрошення до дому мого господаря.

То була продумана гра. Мій співрозмовник не справляв враження людини, здатної читати англійською, і я сподівався, що самого лише вигляду іноземних слів вистачить, щоб довести мою щирість. Коли він відповів, інтонація його була вже трохи прихильнішою.

— Гюльмогамед-сагиб не тут. Він у Метьябрусі.

— Метьябрус?

Мене пробрав мороз. Нога моя ще ніколи не ступала в Метьябрус. Та й навіщо? Небагато індуїстів, що поважають себе, наважились би на таке. Зрештою, це мусульманський район далеко на південній окраїні міста, за доками Хіддірпуру, назву якого британці вимовляли неправильно — Кіддерпор, між вигином Хуглі та передмістям Гарден-Рич. Якщо зовсім чесно, то *район* — надто респектабельне слово. Подейкують, місцина ця була трохи цивільнішою за глушину,— нетрі, куди сторонні не ризикують заходити після настання темряви, та і вдень, коли вже на те пішлося.

Він нашкрывав адресу на папірці, я подякував і повернувся до виходу.

— Стривай! — гукнув він мені в спину.

Я обернувся й побачив його смиренно складені руки.

— Прошу, перекажи Назрул-кабі, що містер Регман із Союзу є його великим шанувальником, і для мене було б великою честю зустрітись з ним.

Я кивнув, осяяний світлом репутації мого уявного господаря, і вийшов на полуденну спеку.

Метьябрус. Як мені туди дістатися? Трамвай навіть не розглядаю. Сумніваюся, що вони їздять так далеко. Кінні омнібуси, якщо згадати напругу останніх днів, також навряд чи працюють. Метьябрус має славу району, де місцеві не вагатимуться й виплеснуть свій гнів, підпаливши один-два омнібуси. Акт цей як засіб протесту такий само безкорисний, як і самоспалення, і, боюся, він лише посилював самоізоляцію цих людей.

Найпрактичнішим рішенням було б попросити автомобіль, але я навряд чи зміг би пробратися непоміченим у таке місце, сидячи на задньому сидінні цього засобу пересування. Більш помітного способу приїхати навіть уявити важко, хіба що на спині слона.

Отже, лишається потяг. Але чи є у Метьябрусі вокзал чи хоча б зупинка — такі місця, де поїзди зупиняються й люди просто вистрибують на землю,— я гадки не мав. Мені відомо було, що є колія до Хіддірпуру, тож я вирішив, що це достатньо близько. Там я завжди зможу найняти візницю або рикшу.

Під'їхав трамвай, що їхав на північ,— ще трохи, і він лусне від пасажирів,— я схопився за поручень, що пропливав повз, заскочив на підніжку й відчайдушно провисів там, доки люди не почали сходити, і мені вдалося проштовхнутися всередину, де я й доїхав до Сілдаху.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ